

*Ю.О. Куц, докторант Української академії
держ. управління при Президентові України
(Харківська філія)*

**ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ –
ГОЛОВНИЙ НАПРЯМ УПРАВЛІННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЮ СФЕРОЮ**

Комплекс державницько-управлінських завдань за складних і неоднозначних умов сучасних політичних процесів, актуалізація проблем, пов'язаних зі зростанням чисельності національних держав зокрема, набуває у світовій генезі нового змісту. Пріоритет загальнолюдських цінностей, який стає принципом у взаємовідносинах демократичних держав, зумовив необхідність нових підходів політико-владних, управлінських структур до національного питання.

Як науковий термін «етнополітика» ввійшов у праці західних політологів у 60-х рр. ХХ ст. в зв'язку з етнічним ренесансом, що охопив країни Європи та Америки, а тепер поширився і на колишні колоніальні континенти та постсоціалістичний простір. На думку О.Майбороди, етнополітика, як феномен суспільного життя, спрямована у бік пошуку найбільш гармонійних міжнаціональних відносин в багатонаціональній державі. Така модель мусить враховувати як соціальну (класову, професійну, вікову і т.п.) привалентність людей і їхні відповідні інтереси, так і їх інтереси, що випливають з етнічної ідентичності. Неодмінною увагою функціонування етнополітичної моделі є урахування феномену етнічної ідентичності національного складу населення в діяльності всіх державних інститутів [1, с.488]. Етнополітика, зазначає він, це сфера суспільного життя в багатонаціональних державах, до якої відносяться політичні взаємовідносини державної нації (нації-держави) з етнічними групами всередині держави, а також етнічних груп між собою.

Етнополітична думка пройшла довгий і складний шлях у своєму розвитку. Ще в стародавні часи можна прослідкувати дві тенденції у підходах до вирішення етнополітичних проблем: ліберально-демократична (Демокрит, Перикл, Сократ та ін.) і консервативна (Арістотель, Геракліт, Платон та ін.). З початку нової ери пануючою стала консервативна тенденція, яка виявилася у створенні та існуванні протягом тривалого часу величезних унітарних авторитарно-тоталітарних наднаціональних імперій, котрі проводили політику етнотиску, а то й етноциду, насильницької асиміляції, перемішування та переселення цілих народів. В епоху Відродження процес розвитку ідей ліберальної демократії та консерватизму в етнополітичному процесі, розпочатий в Італії, поширився на Європу в цілому, а згодом і на північноамериканський континент. Перша тенденція розвивалася завдяки працям І.Канта, Й.Г.Гердера, М.Драгоманова, М.Грушевського та ін.. Роз-

виток другої тенденції закріплювався у працях М.Макіавеллі, Г.Гегеля, Ш.Морра, В.Липинського та ін. Пік розвитку етнополітичних ідей припав на XVIII – початок XIX ст., що було зумовлено переходом людства до індустріального періоду в свіму розвитку. Саме в ті часи почала формуватися більшість сучасних етнополітичних концепцій і теорій, зокрема, нації, національної держави, націоналізму.

Етнополітичний погляд на національну ідею деякі дослідники відносять до XV-XVI ст., інші – до часів виникнення національної держави. За час свого існування людство виробило певні форми державних утворень – етнічну державу, імперію, національну державу (унітарну, федеративну), конфедерацію тощо. Етнічна держава, яка, проіснувавши короткий відрізок часу, через асиміляційні, міграційні процеси, примусові переселення народів, стала лише коротким епізодом в історії людства. Національна держава виникає як реакція на існування величезних імперій. Це держава не з моноетнічним населенням (етнічна держава стародавнього світу), а держава зі змішаним, поліетнічним складом населення, об'єднана спільним громадянством, політичними цінностями (парламент, принцип розподілу влади тощо). Разом з ідеями національної держави виникає й ідеологія націоналізму, яка виконувала як об'єднуючі, з одного боку, так і руйнівні функції – з іншого, зароджуються концепції прав націй на самовизначення, теорії з національного питання, національної свідомості й самосвідомості, національних інтересів, національно-державного будівництва. Названі концепції і проблеми є складовою самостійних наук – етнополітології, етнології, етнодержавознавства, етноконфліктології.

Нагальність розробки та вивчення етнополітології як науки так і навчальної дисципліни обумовлюються, по-перше, тим, що створення незалежної поліетнічної української держави вимагає посиленої уваги до етнополітики. По-друге, європейський контекст трансформаційних процесів українського суспільства вимагає не тільки злагоди, а й єдності народу на основі національної ідеї що актуалізує необхідність як теоретичних розробок етнополітології, так і її практичного втілення в навчальний процес, особливо при підготовці фахівців з державного управління. По-третє, в Україні, як і в колишньому Радянському Союзі, політологія та етнополітологія вважалися «буржуазними науками» і замість них у марксистсько-ленінській теорії відводилось незначне місце національній політиці КПРС. По-четверте, у дивілізованих суспільствах не шкодують коштів на її розвиток – працюють інститути і центри етнополітичних досліджень, виходить маса наукових праць, в яких аналізуються складні проблеми етнополітики.

Остання має дати відповідь на багато проблем сьогодення, зокрема питання кризи марксистсько-ленінської теорії нації; причин розвалу системи «військово-патріотичного» та «інтернаціонального виховання» і обґрунтування необхідності надання їй нового українодержавотворчого змісту; процесу політизації етносів та їх зростаючого впливу на політичне життя

суспільства; потенційної загрози виникнення міжетнічних конфліктів і шляхів їх превентивного попередження; збереження єдності та територіальної цілісності держави; виробки геополітичної стратегії та георієнтації країни; вибору етнополітичної моделі розвитку багатонаціональної України та ін.

Якщо взяти до аналізу етнонаціональний простір України, в якому ми перебуваємо до цього часу, то він ще є доволі заідеологізованим і в зв'язку з цим одним із нагальних завдань етнополітики постає надання прогностичних моделей розвитку ситуацій за умов етносценарного підходу.

Вкрай важливим є вивчення і врахування в етнополітиці моделей розвитку демократії в поліетнічних державах. Серед різних моделей є небагато і небезпечні для обрання як зразків для наслідування. Однією із таких вважається «демократія раси (народу) панів», яка була притаманна гітлерівській Німеччині та Південно-Африканській Республіці (до 1990 р.) і котра поширювалася лише на пануючу расу, а інші етноспільноти за допомогою силових методів були позбавлені ролі суб'єкта політики, і до деяких проводилася політика відкритого етноциду. Не популярними є «недемократичні суспільства», у яких держава ідентифікується з однією нацією і служить лише їй (Ірак, Сирія, Бірма тощо). Суперечливою вважається модель «етнічної демократії» (П.Манчіні, С.Омуха), згідно якої держава має бути батьківщиною для однієї нації з єдиною державною ідеологією – націоналізмом пануючої етноспільноти, єдиною державною мовою, єдиними політичними символами та традиціями. Правлячі кола такої держави домагаються її зміцнення за рахунок обмеження демократії, насамперед для національних меншин. Зазначена модель проходить випробування в Ізраїлі, Північній Ірландії, на Кіпрі, в Шрі-Ланці, на островах Фіджі, в Малайзії тощо. Наслідки цих випробувань не дуже втішні, а тому більшість західних вчених відкидає цю модель. Однак деякі з них вважають її прийнятною як тимчасову, перехідну на шляху до правової держави, відкритого суспільства.

О.Картунов, О.Маруховська вказують на модель етнодержавотворення в умовах мажоритарної демократії, яку варто наслідувати. Серед позитивних вартостей цієї моделі (США, Великобританія, Австралія та ін.) вони відзначають те, що держава не регламентує і не втручається в етнічні відносини, але сприяє національному будівництву, зокрема впроваджує для всіх громадян спільну мову, націоналізм (патріотизм), національні інститути тощо. Держава створює умови для асиміляції, але вона дозволяє етнічним групам зберегти або позбутися своєї субкультури, жити окремо або змішуватися з іншими. Першоосновою суспільства тут є особа, її заслуги, здібності, досягнення, пріоритетність прав людини над національними [2, с.578].

Заслугує на увагу модель «співсуспільної демократії», яка здійснюється в Бельгії, Канаді, Швейцарії та інших країнах й етнічність в ній є принципом організації держави. Найважливіші моменти цієї моделі – здійснення влади, яка складається з представників еліти усіх етноспільнот.

Обов'язкові взаємні вето, пропорційність політичного представництва, високий ступінь автономності кожної етноспільноти у вирішенні своїх внутрішніх справ. Загальновизнано, що ця модель, особливо її швейцарський варіант, є найбільш вдалою моделлю для досягнення та забезпечення і демократії, і етнополітичної єдності.

Не зайвим, з огляду на прагнення України зміцнити свої позиції у світовому співтоваристві, буде ознайомлення із загальносвітовою тенденцією, що відображається в «космополітичній моделі демократії» (Д.Хелд), яка передбачає вдосконалення і поширення повноважень Європарламенту, створення нових регіональних і континентальних парламентів, міжнародних судів, наднаціональних і наддержавних судів, Економічних органів, а в перспективі й світового уряду. Питання прав людини і прав нації ця модель прагне розглядати в єдності при провідній ролі загальнолюдських цінностей. Виходячи із концепції «нація – це народ, який має власну державність», стосовно України з її поліетнічним населенням можливі дві моделі розвитку держави: або поняттям «Українська нація» будуть охоплені лише етнічні українці, або під «Українською нацією» розумітиметься політикодержавна спільність усіх громадян. У першому випадку етнонаціональна політика держави матиме своїм орієнтиром пріоритетний розвиток і ренесанс українства, розширення його простору із наданням правових гарантій етноменшинам. У другому – це політика етнокультурного плюралізму із рівними правами і обов'язками для всіх національностей. Етнополітична модель в такому разі формується навколо певних «правил гри», однаково обов'язкових для всіх учасників міжнаціональних відносин. Можна передбачити, що кожний із варіантів матиме своїх прихильників і опонентів.

У першому варіанті отримають певну морально-психологічну перевагу етнічні українці, як нація, всі інші визнають її творцем даної держави. Але за цю перевагу вона буде змушена постійно розплачуватися патерналістською політикою своєї країни щодо етноменшин, гарантуючи державне забезпечення їхнього розвитку. В такій моделі етнічні українці нестимульовані повну відповідальність за добробут, розвиток та ситуацію, що буде конструюватися у міжнаціональних відносинах. Зрозуміло, що владні й управлінські структури при такому варіанті будуть складатися переважно з українського електорату, а для решти національностей має бути передбачений механізм впливу на політику держави, з тим щоб вона максимально враховувала інтереси етноменшин. У другому варіанті українці стануть одним із рівноправних учасників державотворення. За таких умов кожна національність змушена буде покладатися в своєму розвитку на свої власні сили. Що ж до державних програм, то вони мають формуватися з урахуванням стану поліетнічності суспільства.

Етнонаціональна політика в цьому контексті має свої особливості. По-перше, український етнос, як титульна нація, що має абсолютну більшість у питомій вазі населення країни, одержавши незалежність разом з

усіма іншими національностями, що мешкають тут, не володіє досвідом управління в поліетнічній державі. По-друге, усі національності на шляху до демократичних перетворень прагнуть виробити такі правила і норми співжиття поліетнічного суспільства, які б задовольняли учасників етнополітичного процесу. По-третє, вже вироблені політико-правові підвалини державного курсу в сфері міжнаціональних відносин, в яких враховано світовий досвід. Вони сформульовані у таких документах, як Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Декларація прав національностей України, Закон України «Про національні меншини України» та інші. Українська держава, виходячи із основних положень цих документів, визнаючи органічну єдність прав людини й прав національностей, гарантує всім громадянам України, незалежно від їх національного походження, рівні права і свободи у всіх сферах суспільного життя, підтримку самовизначення етноспільнот і їх розвитку у формах, які не створюють загрози територіальній цілісності країни, єдності українського народу й етнотолерантності націоутворень. Етнонаціональна політика української держави ставить за мету перетворити багатонаціональний склад свого суспільства з можливого джерела міжетнічних суперечок і конфліктів в підвалину зміцнення стабільності поліетнічного суспільства в складних умовах соціотрансформації.

Список літератури:

1. Майборода О. Етнополітика // Мала енциклопедія етнодержавознавства. К., 1996.
2. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К., 1996.

Надійшла до редколегії 17.10.2000

*О.Ю. Данильчук, народний депутат України (Київ),
А.С. Захарчук, канд. іст. наук (Суми)*

УКРАЇНА І СВІТ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ ЗМІСТУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Постання незалежної України – одна з найбільших подій ХХ ст. Вона знаменувала кінець останньої імперії в Європі. Тому проблема національного залишається актуальною не лише для України, а й для інших новостворених держав пострадянського простору. Про це свідчить не тільки політична практика в них, але й розлогі трактати різних дослідників. В цьому аспекті привертають увагу тези «Чи відродиться Союз? Майбутнє пострадянського простору», підготовлені Радою із зовнішньої та оборонної політики Росії, а також ряд інших матеріалів, які були опубліковані в російській пресі. Нашу увагу привертають ті положення, які стосуються того, що процес розпаду СРСР не став закінченим актом. Таким чином прогнозується можливість повторити «не унікальний для Росії прецедент «збирання» держави, що розпалася [1, с.9].